

Анжаліка Літвіновіч

Гродна

### Каўзатыўныя дзеясловы са значэннем 'абараняць' у беларускай мове

У пошуках адказу на пытанне, чаму той або іншы прадмет менавіта такі, суб'ект ставіць яго ў адзін рад з іншымі прадметамі і з'явамі рэчаіснасці і выяўляе прычынна-выніковыя адносіны паміж з'явамі.

Каўзацыя, з'яўляючыся лінгвістычным адлюстраваннем універсальнай паняццёвай катэгорыі прычыны, прадстаўляе сабою агульнае родавае паняцце каўзальнасці як прычынення праз абумоўленасць і каўзатыўнасці як прычынення праз заахвочванне<sup>1</sup>. На думку А. Нікіцэвіча, каўзатыўнасць – гэта адзін з кампанентаў каўзальнага комплексу, які абазначае заахвочванне аб'екта выканаць дзеянне або перайсці ў новы стан<sup>2</sup>.

Пытанне каўзальных адносін адлюстравана ў лінгвістычнай літаратуры даволі падрабязна, таму прадстаўляецца мэтазгодным абмежаваць наша даследаванне вывучэннем іншай разнавіднасці каўзацыі – аналізам каўзатыўнасці.

З'яўляючыся самастойнай катэгорыяй, каўзатыўнасць перакрывае са зместам катэгорыі стану. Суб'ектна-аб'ектныя адносіны дзеясловаў выражаюцца наступнай структурай: S+V+O. Члены гэтай структуры звязаны, з аднаго боку, з суб'ектнай сферай дзеяслова, з іншага – з яго аб'ектнай сферай. Суб'ект з'яўляецца актыўным стваральнікам дзеяння, аб'ект, пасіўны ўдзельнік каўзатыўнай сітуацыі, толькі адчувае на сабе вынікі дзейнасці суб'екта.

Іншай катэгорыяй, ад якой неабходна адрозніваць каўзатыўнасць, з'яўляецца пераходнасць. Некаторыя дзеясловы з'яўляюцца фармальна пераходнымі, але іх дзеянне не пераходзіць на аб'ект. Гэта ў першую чаргу датычыць неакцыянальных дзеясловаў (*змяшчае тры літры, важыць пяць кілаграм*), дзеясловаў успрымання (*успрымаць інфармацыю, адчуваць дотык*).

<sup>1</sup> М. В с е в о л о д о в а, *О подлежащем и категории причинности в русском языке: К вопросу о некоторых характеристиках русского языкового сознания в концепции А. Вежбицкой*, "Вестник Московского государственного университета, сер. 9: Филология" 1999, № 5, с. 66–88.

<sup>2</sup> А. Н и к и т е в и ч, *Русский глагол в составе номинативных рядов*, Гродно 2004, с. 347.

Такім чынам, катэгорыя пераходнасці значна шырэй за катэгорыю каўзатыўнасці. Кожны каўзатыўны дзеяслоў пераходны, але не кожны пераходны дзеяслоў каўзатыўны.

На думку некаторых даследчыкаў існуе лексічны, марфалагічны і сінтаксічны каўзатыў.

Як асобная граматычная катэгорыя марфалагічны каўзатыў у сучаснай беларускай мове не існуе. Паміж некаторымі каўзатыўнымі дзеясловамі і іх некаўзатыўнамі карэлятамі назіраюцца марфемна-дэрывацыйныя адпаведнасці.

Вось асобныя спосабы ўтварэння каўзатыўных апазіцый: 1) аснова дзеяслова на *-іць* – аснова дзеяслова на *-нуць*: *тушыць* – *тухнуць*; 2) дзеясловы на *-іць* – дзеясловы на *-ець*: *маладзіць* – *маладзець*, *бяліць* – *бялець*.

Асабліва прадуктыўным з’яўляецца зваротна-постфіксальны тып апазіцыі, у якім за дзеясловам, граматычна немаркіраваным, замацоўваецца каўзатыўнае значэнне, а некаўзатыўнае значэнне – за зваротным дзеясловам: *турбаваць* – *турбавацца*, *круціць* – *круціцца*.

Каўзатыўныя дзеяловы могуць утварацца ад прыметнікаў: *белы* – *бяліць*, *шырокі* – *пашыраць*.

Ёсць і іншыя падобныя выпадкі, але яны, як правіла, нерэгулярныя: *нагадаць* – *прыгадаць*, *кіпяціць* – *кіпець*.

Гэтыя назіранні сведчаць аб тым, што мова, магчыма, імкнецца да ўтварэння рэгулярных, прадуктыўных сродкаў выражэння каўзатыўнай семантыкі.

У сучаснай беларускай мове каўзатыўнасць не абаяваецца на марфалагічную катэгорыю, якая б займала цэнтральнае месца ў адносінах да іншых кампанентаў поля, таму “ролю ядра (цэнтра) могуць выконваць іншыя моўныя сродкі”<sup>3</sup>. На думку многіх даследчыкаў, каўзатыўныя дзеясловы з’яўляюцца асноўным сродкам перадачы каўзатыўных зносін і прадстаўляюць сабой ядро каўзатыўнасці.

Дзеяслоў – гэта важнейшы элемент сітуацыі, якая намінуецца. “Ён стварае вакол сябе валентнае поле, у якое насамрэч аказваецца ўцягнутай неабходная лексіка, пры гэтым адбываецца ўзаемадзеянне семантыкі прэдыката з аргументнай лексікай (актантамі)”<sup>4</sup>.

Лексіка-семантычная група дзеясловаў са значэннем ‘абараняць’ (абараняць 1, абараняць 2, абараняць 3<sup>5</sup>, абараняцца, адбівацца, адстойваць, ахоўваць, бараніць, выгараджваць, заступацца, уступацца,

<sup>3</sup> А. Бондарко, *Грамматическая категория и контекст*, Ленинград 1971, с. 115.

<sup>4</sup> В. Озюменко, *Семантика и актантная структура каузативных глаголов*, Москва 1994, с. 17.

<sup>5</sup> Лічбы азначаюць, што ў ЛСГ абароны разглядаюцца некалькі лексіка-семантычных варыянтаў дзеяслова *абараняць*. Абараняць 1 *каго-што*. Адбіваць напад ворага, не даваць у крыўду каго-н. *Абараняць Радзіму*. Абараняць 2 *каго-што*. Засцерагаць ад шкоднага дзеяння каго-, чаго-н. *Абараняць сады ад вусеня*. Абараняць 3 *што*. Адстойваць чые-н. інтарэсы, правы, погляды. *Абараняць прынцыпы дэмакратызму*.

прыкрываць, стаяць) цікавіць нас у якасці аб'екта даследавання з тае прычыны, што большасць адзінак у яе складзе з'яўляюцца каўзатыўнымі. Каўзатыўныя дзеясловы характарызуюцца пэўнымі асаблівасцямі ў дыстрыбуцыі, што, у сваю чаргу, адлюстроўваецца на ўсёй каўзатыўнай сітуацыі.

Асноўнымі семантычнымі аргументамі каўзатыўных дзеясловаў з'яўляюцца: той, хто ўздзейнічае, і той, хто адчувае ўздзеянне. Яны адпавядаюць "лагічнаму суб'екту" і "лагічнаму аб'екту"<sup>6</sup>.

Магчымасць кіравання суб'ектам і аб'ектам рэалізуецца ў механізме валентнасці. Гаворачы аб суб'екце, мы маем на ўвазе той тыповы элемент сітуацыі S+V+O, які з'яўляецца вытворцам дзеяння або носбітам стану. Аб'ект – гэта прадмет (у шырокім разуменні), на які накіравана дзеянне або да якога звернуты стан<sup>7</sup>.

Каўзатыўную сітуацыю, якая намінуецца дзеясловамі са значэннем 'абараняць', таксама мэтазгодна прадставіць як трохкампанентную мадэль S+V+O.

Суб'ектная і аб'ектная валентнасці часцей за іншыя выступаюць у якасці абавязковых элементаў сістэмы актантаў каўзатыўнага дзеяслова. Яны абавязковыя ў тым сэнсе, што адсутнасць хаця б адной з іх змяняе статус дзеяслова. Без суб'екта-каўзатара дзеяслоў не можа функцыянаваць як каўзатыўны, ліквідацыя валентнасці аб'екта прыводзіць да з'яўлення аўтакаўзатыўнага варыянта зыходнага дзеяслова.

Аргументы каўзатыўнага дзеяслова асацыіруюцца з дзвюма сітуацыямі: суб'ект – з каўзіруючай, аб'ект – з каўзіруемай. Але, як правіла, аб'ект лічыцца цэнтральным актантам каўзатыўнай сітуацыі, таму што ўдзельнічае ў дзвюх сітуацыях – каўзіруючай і каўзіруемай<sup>8</sup>, а суб'ект можа быць удзельнікам толькі каўзіруючай сітуацыі. Аб'ект каўзіруючага стану з'яўляецца суб'ектам каўзіруемага<sup>9</sup>.

Як ужо адзначалася, левалентны актантаў каўзатыўнага дзеяслова, суб'ект, удзельнічае толькі ў каўзатыўнай сітуацыі. Але гэта не змяняе яго ролю, бо менавіта гэты актантаў, а дакладней яго катэгарыяльная семантыка, вызначае тып каўзацыі: наўмысная/ненаўмысная<sup>10</sup>, што з'яўляецца вельмі істотным для каўзатыўнай сітуацыі.

Для верыфікацыі спалучальнасці каўзатыўнага дзеяслова, у прыватнасці дзеясловаў са значэннем 'абараняць', з суб'ектамі рознай катэгарыяльнай семантыкі можна выкарыстаць дыягнастычную канструкцыю "рабіць так, каб".

<sup>6</sup> Van Jr. V a l i n, *The syntax-semantics-pragmatics interface: an introduction to role and reference grammar*, Cambridge 2005, p. 240.

<sup>7</sup> *Русская грамматика: в 2 т.*, Москва 1980, т. 2, с. 124.

<sup>8</sup> Г. С и л ь н и ц к и й, *Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов*, Ленинград 1974, с. 1.

<sup>9</sup> T. O l s z e w s k a, *Causativity as linguistic phenomenon: a study based on English and Polish*, Lublin 1986, p. 42.

<sup>10</sup> Н. А р у т ь н о в а, *Предложение и его смысл*, Москва 1976, с. 246; Г. З о л о т о в а, *Очерк функционального синтаксиса русского языка*, Москва 1973, с. 192–193.

Функцыянаванне адушаўлёнага імя ў якасці суб'екта дадзенай канструкцыі не выклікае ніякіх сумненняў. “Відаць, кожны *вартаўнік* ахоўваў свой участак” (А. Ліндгрэн, *Браты Львінае Сэрца*<sup>11</sup>) – кожны вартаўнік рабіў так, каб участак ацалеў.

Іншая сітуацыя, калі ў якасці каўзатара дзеяння выступае неадушаўлёны суб'ект. “Людзі думалі, што такія *драбіны* будуць ахоўваць хаты ад пажару...” (Б. Прус, *Антэк*) – драбіны будуць рабіць так, каб хата ацалела.

Неадушаўлёны суб'ект самастойных дзеянняў не выконвае, бо з'яўляецца “інструментам”, які выкарыстоўваецца пры выкананні нейкага дзеяння<sup>12</sup>, “прычым існуе агенс, які карыстаецца інструментам для дасягнення сваёй мэты”<sup>13</sup>. Але лічыць, што ў дадзеным выпадку каўзачыя не ажыццяўляецца, нельга, бо менавіта гэты інструмент (яго існаванне) з'яўляецца прычынай новага стану аб'екта. Суб'ект падобнага тыпу называюць прычынай.

Пры правядзенні дадзенага даследавання было прааналізавана па 120 выказванняў для кожнага дзеяслова (апрача *выгароджваць*<sup>14</sup>). Амаль усе дзеясловы са значэннем ‘абараняць’ спалучаюцца як з адушаўлёным, так і з неадушаўлёным суб'ектам. Выключэнне складаюць *выгароджваць*, *заступацца*, *уступацца*, якія сустракаюцца толькі з адушаўлёным суб'ектам. Атрыманыя вынікі адлюстраваны ў табліцы 1.

Апрача традыцыйнага разумення неадушаўлёнага суб'екта (які вылучаецца на падставе семантычнай прыметы ‘жывы/ нежывы’), пад апошнім таксама будзем разумець такі суб'ект, які прадстаўляе сабой найменне, створанае шляхам метанімічнага пераносу з наймення сацыяльнай арганізацыі, дзяржаўнага органа або ўстановы на чалавека або групу людзей, якія займаюцца адпаведнай дзейнасцю, з геаграфічнай назвы на людзей, якія жывуць у пэўнай мясцовасці.

**Абараняць 1:** *Паветы Княства маглі самі абараняць сваю тэрыторыю* (Г. Сагановіч, *Невядомая вайна: 1654–1667*).

**Абараняць 3:** *Прафсаюзы абараняюць працоўныя правы сваіх членаў* (Аб прафесійных саюзах ([www.rahojsha.narod.ru](http://www.rahojsha.narod.ru))).

**Адстойваць:** *Сталінград змог адстаяць сваю незалежнасць* ([www.viersy.miensk.com](http://www.viersy.miensk.com)).

**Ахоўваць:** *Паліцыя ахоўвае турму* (Г. Грын, *Стамбульскі экспрэс*).

**Бараніць:** *Грамадскі камітэт будзе бараніць інтарэсы жыхароў* ([www.spring96.org](http://www.spring96.org)).

<sup>11</sup> Пры цытаванні спасылаемся на Беларускую Палічку ([www.knihi.com](http://www.knihi.com)), а таксама на іншыя беларускамоўныя электронныя Інтэрнэт-рэсурсы.

<sup>12</sup> Ч. Ф и л л м о р, *Дело о падеже*, “Новое в зарубежной лингвистике”, Москва 1981, вып. X, с. 369–495.

<sup>13</sup> Е. П а д у ч е в а, *Динамические модели в семантике лексики*, Москва 2004, с. 55.

<sup>14</sup> Для дзеяслова *выгароджваць* у значэнні ‘абараняць’ знойдзена пяцьдзесят кантэкстаў.

У семантычным акружэнні дзеясловаў *абараняць 2, заступацца, стаяць, прыкрываць, уступацца* названы вышэй тып суб'екта не сустракаецца.

Прыведзенае параўнанне сведчыць аб рэгулярным характары вар'іравання значэнняў каўзатыўных дзеясловаў абароны па прыкмеце наўмыснасць/ненаўмыснасць дзеяння каўзатара.

Аб'ект – найбліжэйшы актант каўзатыўнага дзеяслова, на які накіравана каўзіруючае ўздзеянне. Гаворачы пра катэгарыяльную семантыку аб'екта, мы маем на ўвазе яго адушаўлёнасць/неадушаўлёнасць. Услед за Г. Вяжбіцкай лічым, што неадушаўлены аб'ект менш рэлевантны для суб'екта-каўзатара, чым адушаўлены<sup>15</sup>.

Большасць дзеясловаў абароны ў сваю трохкампанентную мадэль S+V+O ў якасці аб'екта ўздзеяння ўключаюць адушаўленае і неадушаўленае імя. Выключэннямі з'яўляюцца дзеясловы *абараняць 3* (спалучаецца з неадушаўлёным аб'ектам) і *выгароджваць* (сустракаецца толькі з адушаўлёным аб'ектам). Прывядзём прыклады.

**Абараняць 1:** Муж павінен абараняць жонку, жонка павінна слухацца мужа (Грэм Грын, *Хто прайграе, бярэ ўсё*); ...сядзеў на пяску, як будыйскі бажок; блішчалі зубы і гарэлі вочы – прыкмета таго, што ён гатовы да знямогі абараняць сваю ідэю (І. Шамякін, *Сэрца на далоні*).

**Абараняць 2:** Таму трэба прыняць усе захады, каб абараніць людзей ад брудных прадуктаў ([www.nashaziamlia.org.by](http://www.nashaziamlia.org.by)); Абараняць сады ад вусеня (ТСБЛМ<sup>16</sup>).

**Абараняць 3:** Абараняць прынцыпы дэмакратызму (ТСБЛМ).

**Адстойваць:** Спадзяюся, што мы зможам яго [Язэпа] адстаяць ([www.sieviarynets.net](http://www.sieviarynets.net)); Нашы магнаты рабілі ўсё, каб адстаяць максімальную адасобленасць сваёй дзяржавы (У. Арлоў, Г. Сагановіч, *Дзесяць вякоў беларускай гісторыі*).

**Ахоўваць:** Варта замест таго, каб ахоўваць сваіх падпечных, сама прынялася за рабаванне (Чаропка, *Уладары Вялікага Княства Літоўскага*); Ахоўвалі гэтыя склады значныя сілы рыцараў (У. Арлоў, Г. Сагановіч, *Дзесяць вякоў беларускай гісторыі*).

**Бараніць:** Садоўская бараніла грамадзяніна Смайлава ([www.radzima.info](http://www.radzima.info)); Найчасцей ім прыходзілася весці ваяўніцкую працу: яны баранілі тэрыторыю воласці... ([www.geocities.com](http://www.geocities.com)).

**Заступаць:** Ганнін бацька, які, здавалася Васілю, цяпер не можа быць, каб не стаў заступацца за Карчоў (І. Мележ, *Людзі на балоце*); Якія прадчуванні павялі Ігуменню Еўфрасінню на схіле жыцця ў далёкі свет, каб там і заступіцца за родную зямлю? ([www.i-varabei.newmail.ru](http://www.i-varabei.newmail.ru)).

**Уступаць:** Уступілася за дзяцей жонка ([www.lib.vitebsk.net](http://www.lib.vitebsk.net)); І хто б уступіўся за галодных і паняволеных, за радзіму, каб не Іван

<sup>15</sup> A. W i e r z b i c k a, *The semantics of grammar*, Amsterdam 1988, p. 375.

<sup>16</sup> Выкарыстоўваюцца прыклады з *Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы* (ТСБЛМ) – *Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*, рэд. М. Суднік, М. Крыўко, Мінск 2005.

Франко, каб не гэтая слабенькая, кволая жанчына ([www.uladzimir-karatkevich.com](http://www.uladzimir-karatkevich.com)).

**Выгароджваць:** Выгароджваць сябра (ТСБЛМ); Трэба было тэлефанаваць, паведамляць пра здарэнне, прасіць дапамогі, выкручвацца, звальваць усё на Ліхадзеева, выгароджваць самога сябе і гэтак далей... (М. Булгакаў, Майстар і Маргарыта).

**Прыкрываць:** Значыць, камандзіра трэба было прыкрываць, каб не западозрылі іншыя ([www.haradok.belarda.org](http://www.haradok.belarda.org)); А я застануся прыкрываць іх дабро (У. Караткевіч, Чорны замак Альшанскі).

**Стаяць:** Стаяць гарой за сяброў (ТСБЛМ); Удзень браць баяліся: людзі вакол, а ў замку начуе камісар караля, ледзь не адзіны з такіх, хто стараўся стаяць за адносную справядлівасць (У. Караткевіч, Скрыпка дрыгвы і верасовых пустэчаў).

На думку некаторых навукоўцаў, якія даследавалі каўзатыўныя дзеясловы ў рускай мове, усе каўзатыўныя канструкцыі маркіраваны адносна прыметы адушаўлёнасці аб'екта. Матэрыял нашага даследавання паказвае, што прычынна-выніковы кампанент, які выяўляецца з дапамогай дыягнастычнай канструкцыі "рабіць так, каб", прысутнічае аднолькава ў семантычнай структуры дзеясловаў, што кіруюць і адушаўлёным, і неадушаўлёным аб'ектам (гэта падрабязна пададзена ў табліцы 1). Напрыклад: ахоўваць сям'ю – ахоўваць мост: Ён 'рабіў так, каб сям'я ацалела' – Ён 'рабіў так, каб мост ацалеў'.

Аб'ект – гэта пастаянны актантаў каўзатыўнага дзеяслова, без якога немагчыма ажыццявіць каўзатыўнае ўздзеянне. Але сказ з каўзатыўным прэдыкатам можа не змяшчаць аб'екта-дапаўнення і быць эліптычным (сінтаксічна, а не семантычна). Такое функцыянаванне звычайна называецца абсалютыўным.

Пры падобнай расстаноўцы актантаў аб'ект не выражаны сінтаксічна, але лёгка ўзнаўляецца з кантэксту. Вынікам пропуску каўзіруемага аб'екта з'яўляецца пэўная страта інфармацыі. Напрыклад: Я пабяліў (дрэва, сцяну). Дзеяслоў застаецца пераходным, каўзатыўным, хоць ступень пераходу дзеяння на аб'ект зніжаецца.

Дадзеныя, прыведзеныя ў табліцы 1, паказваюць, што большасць адзінак лексіка-семантычнай групы дзеясловаў са значэннем 'абараняць' (абараняць 1, абараняць 2, ахоўваць, бараніць, заступацца, уступацца, прыкрываць) могуць функцыянаваць абсалютыўна ў пэўным кантэксце. Напрыклад:

**Абараняць 1:** Мяне адзін сноб пакрыўдзіў, будзеш абараняць (мяне)! (Л. Адамовіч, Кветкі самотнай князеўны).

**Бараніць:** Па дэкрэту Пратасавіцкаму і Ліпскаму, шляхце, якая бачыла бойку і не бараніла (пакрыўджаных), якая не бачыла і таму не магла бараніць, назначалася пакаранне розгамі ([www.belruss.com](http://www.belruss.com)).

**Уступацца:** Дык ён уступіцца (за родных, за сяброў), хоць словам благім! (В. Бутрым, У барвах зямлі).

Дзеясловы *абараняць 3*, *адстойваць*, *выгароджваць*, *стаяць* без аб'екта не сустракаюцца.

**Абараняць 3:** Дзеці вучацца абараняць свае правы ([www.sch108.minsk.edu.by](http://www.sch108.minsk.edu.by)).

**Адстойваць:** Тады, намагаючыся адстаяць суверэнітэт, патрыятычныя колы нашай краіны стварылі новую рэдакцыю... (У. Арлоў, Г. Сагановіч, *Дзесяць вякоў беларускай гісторыі*).

**Выгароджваць:** "Мне няма каго выгароджваць", – сказаў Агееў і змоўк (В. Быкаў, *Кар'ер*).

**Стаяць:** "А яны стаяць за мужыкоў?" – пыталі ізноў мужыкі (Я. Колас, *Андрэй-выбаршчык*).

Неабходна падкрэсліць, што ў абсалютыўных канструкцыях нявыражанасць аб'екта стварае ўмовы для актуалізацыі "прыхаванага" граматычнага значэння<sup>17</sup>. Лексічнае значэнне дзеяслова (а менавіта – дзеясловаў абароны) і яго семантычная валентнасць застаюцца нязменнымі, змяняецца яго сінтаксічная валентнасць: аб'ект, не атрымліваючы выражэння на сінтаксічным узроўні, захоўвае сваё месца ў семантычнай структуры дзеяслова.

**Табліца 1: Камбінаторныя характарыстыкі каўзатыўных дзеясловаў са значэннем 'абараняць'**<sup>18</sup>

| Мова       | -    | Дзеяслоў    | Суб'ект    |              | Выкарыстанне   |              | Аб'ект     |              |
|------------|------|-------------|------------|--------------|----------------|--------------|------------|--------------|
|            |      |             | адусаўлены | неадусаўлены | неабсалютыўнае | абсалютыўнае | адусаўлены | неадусаўлены |
| Беларуская | Ядро | абараняць 1 | 117        | 3            | 117            | 3            | 64         | 53           |
|            |      | абараняць 2 | 98         | 22           | 109            | 11           | 58         | 51           |
|            |      | Ахоўваць    | 116        | 4            | 117            | 3            | 67         | 50           |
|            |      | Адстойваць  | 117        | 3            | 120            | 0            | 4          | 116          |
|            |      | Бараніць    | 119        | 1            | 116            | 4            | 25         | 91           |
|            |      | Заступацца  | 120        | 0            | 99             | 21           | 39         | 60           |
|            |      | Уступацца   | 120        | 0            | 118            | 2            | 50         | 68           |
|            |      | абараняць 3 | 111        | 9            | 120            | 0            | 0          | 120          |

<sup>17</sup> Л. М а ч н е в а, *Безобъектное употребление переходных глаголов в современном английском языке*, Ленинград 1988, с. 6.

<sup>18</sup> У табліцы адсутнічаюць дзеясловы *абараняцца*, *адбівацца*. Яны не разглядаюцца па наступных прычынах: дзеяслоў *адбівацца* не мае каўзатыўнага кампанента ў сваёй семантычнай структуры (дзеянне накіравана на контрагент, а не аб'ект або суб'ект); дзеяслоў *абараняцца* мае сему 'каўзіраваць', але з'яўляецца адзіным прадстаўніком аўтакаўзатыўных дзеясловаў у ЛСГ абароны, што перашкаджае раўнацэннаму супастаўленню дадзенага дзеяслова з іншымі адзінкамі ЛСГ, якая разглядаецца.

|  |                |              |     |    |     |   |    |    |
|--|----------------|--------------|-----|----|-----|---|----|----|
|  | Перы-<br>ферыя | выгароджваць | 50  | 0  | 50  | 0 | 50 | 0  |
|  |                | Прыкрываць   | 106 | 14 | 115 | 5 | 40 | 75 |
|  |                | Стаяць       | 118 | 2  | 120 | 0 | 58 | 62 |

Дадзеныя табліцы дазваляюць вызначыць некалькі тыпаў спалучальнасці каўзатыўных дзеясловаў са значэннем ‘абараняць’, якія далей маглі б служыць крытэрыямі вызначэння ступені каўзатыўнасці дзеясловаў.

**Тыпы спалучальнасці каўзатыўных дзеясловаў са значэннем ‘абараняць’:**

адушаўлены/неадушаўлены суб’ект + дзеяслоў +  
адушаўлены/неадушаўлены аб’ект;  
адушаўлены/неадушаўлены суб’ект + дзеяслоў + адушаўлены  
аб’ект;  
адушаўлены/неадушаўлены суб’ект + дзеяслоў + неадушаўлены  
аб’ект;  
адушаўлены суб’ект + дзеяслоў + адушаўлены/неадушаўлены  
аб’ект;  
адушаўлены суб’ект + дзеяслоў + адушаўлены аб’ект;  
адушаўлены/неадушаўлены суб’ект + дзеяслоў;  
адушаўлены суб’ект + дзеяслоў.

Графічна спалучальнасць дзеясловаў абароны можна прадставіць у табліцы.

**Табліца 2: Спалучальнасць каўзатыўных дзеясловаў са значэннем ‘абараняць’**

| Мова       | -              | Дзеяслоў     | Суб’ект    |              | Выкарыстанне   |              | Аб’ект     |              |
|------------|----------------|--------------|------------|--------------|----------------|--------------|------------|--------------|
|            |                |              | адушаўлены | неадушаўлены | неабсалютыўнае | абсалютыўнае | адушаўлены | неадушаўлены |
| Беларуская | Ядро           | абараняць 1  | +          | +            | +              | +            | +          | +            |
|            |                | абараняць 2  | +          | +            | +              | +            | +          | +            |
|            |                | Ахоўваць     | +          | +            | +              | +            | +          | +            |
|            |                | Адстойваць   | +          | +            | +              | -            | +          | +            |
|            |                | Бараніць     | +          | +            | +              | +            | +          | +            |
|            |                | Заступацца   | +          | +            | +              | +            | +          | -            |
|            |                | Уступацца    | +          | +            | +              | +            | +          | -            |
|            |                | абараняць 3  | -          | +            | +              | -            | +          | +            |
|            | Перы-<br>ферыя | выгароджваць | +          | -            | +              | -            | +          | -            |
|            |                | прыкрываць   | +          | +            | +              | +            | +          | +            |
|            |                | стаяць       | +          | +            | +              | -            | +          | +            |

Вывучэнне кожнага сістэмнага аб'екта, якім з'яўляецца і лексіка, прадугледжвае як злучэнне частак у цэлае, так і дзяленне цэлага на часткі, таму неабходна лічыць перспектыўнымі комплексныя даследаванні асобных фрагментаў лексічнай сістэмы мовы, напрыклад, асобных ЛСГ. Такое вывучэнне, на наш погляд, дазваляе паглыбіць агульнанавуковыя ўяўленні аб сістэмным і асістэмным у мове.

Здольнасць каўзатыўных дзеясловаў са значэннем 'абараняць' сумяшчаць каўзатыўную і дэнататыўную семы ў выпадках, калі экспліцытныя маркеры выражэння прычынна-выніковых зносін не выкарыстоўваюцца, а таксама асаблівасці рэалізацыі каўзатыўнай семантыкі ў межах каўзатыўнай апазіцыі, дазваляюць разглядаць іх як перыферыю каўзатыўных дзеясловаў.

*Anzhalika Litvinovich*

#### **Causative Verbs of Defence in the Belarusian Language**

##### **A b s t r a c t**

The article deals with the peculiarities of defence verbs in the aspect of causativity. The question of interrelation between such verbal categories as causativity, transitivity and voice is examined. Causative verbs are the principal lexical means for expressing causativity in the Belarusian language. The degree of verbal causativity can vary depending on the semantic and syntactic characteristics of verbs. The article presents different types of collocations involving Belarusian causative verbs of defence, stressing the importance of studying peripheral elements of this system.